

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NOVOG GRADA ŽUMBERKA TEK SU POČELA, A VEĆ IMA ZANIMLJIVIH NALAZA

Stara utvrda iz 13. stoljeća skriva svoju višeslojnu povijest punu kontroverza

Ovogodišnja istraživanja sjevernog dijela grada pokazala su da su pronađeni kameni zidovi građeni u skladu s konfiguracijom terena. Istraživanjem su potvrdili i sačuvane tlocrtne skice iz 17. i 18. st.

Nakon požara 1793. godine prepušten je propadanju, pa čak i razgrađivan za gradu za druge objekte

piše Petra Balija

Uzdiže se na vrhu klisure, "nadgledajući" okolne bregove, i toliko je visoko da se jasno na daleko vidi ako netko želi do njega doći. Utvrda Novi grad Žumberak, koja se nalazi oko dva kilometra sjeveroistočno od naselja Kupčina Žumberačka na Žumberačkom gorju, stoljećima je ponosno stajala i ispunjavala svoju funkciju sve do požara 1793. godine, nakon kojeg je napuštena i prepuštena propadanju, pa čak i razgrađivana za gradu za druge objekte. Jedna od posljednjih fotografija s početka 20. stoljeća prikazuje polusrušeni zid staroga grada koji stoji iznad tzv. pila, odnosno stupa srama koji je, prema usme-

nim predajama, služio za kažnjavanje prijestupnika. I taj se jedini preostali zid s vremenom srušio i sve bi izgledalo kao da utvrde nije ni bilo da ove godine tamo nije došla ekipa iz Odjela za kopnenu arheologiju Službe za arheološku baštinu Hrvatskog restauratorskog zavoda. To je prvi put u povijesti Žumberka da se ovaj lokalitet istražuje, s arheološkim radovima krenuli su u kasno ljeto, kopali nekoliko dana i već naišli na neke nalaze, a da bi mogli doći do zida ove utvrde, morali su "odvaliti" dio cijelog jednog brda.

– Zapravo, istraživanja sjevernog dijela grada pokazala su da su pronađeni kameni zidovi građeni u skladu s konfiguracijom terena. Ovogodišnjim smo istraživanjem potvrdili

i sačuvane tlocrtne skice iz 17. i 18. stoljeća – govori Petar Sekulić, voditelj arheoloških istraživanja na Novom gradu Žumberku. U vrijeme njegova nastanka vjerojatno je postojao manji obrambeni objekt koji je uključivao neki stambeni prostor ili kulu, što će se tek utvrditi u daljnjem istraživanju, a s vremenom se nadograđivao. Na temelju sačuvanih isprava i nacrtu te konfiguracije terena, kako kaže Sekulić, utvrda je mogla biti velika 60-ak puta 20 metara. Kako se stari grad proširivao, utvrdit će arheološka istraživanja za koja se procjenjuje da bi mogla trajati desetak godina, a paralelno će se odvijati i konzervatorsko-restauratorski radovi. Već u prvoj fazi radova pronašli su i pokretne arheološke nalaze koji su,

utvrdili su, iz 17. i 18. stoljeća. Radi se o ulomcima kaljevih peći koji su vjerojatno tijekom razgradnje pali iz palasa, odnosno vlastelinove kuće u središtu utvrde, što je ujedno i njezin najstariji dio.

– Pronašli smo ulomke različitih keramičkih posuda – poklopaca, lonaca, predmeta građevne namjene poput čavala, što su uobičajeni nalazi na svim arheološkim nalazištima. Također pronađene su i brojne životinjske kosti, otpaci od hrane, na temelju kojih će biti moguće rekonstruirati svakodnevnu prehranu stanovnika grada. Od reprezentativnijih nalaza valja istaknuti novac iz doba Marije Terezije, šestar te koštani gumb. U principu riječ je o predmetima iz svakodnevnog uporabe – govori Sekulić te dodaje da očekuje da će pronaći još zanimljivih artefakata dominantno iz razdoblja Vojne krajine kad počnu kopati najstariji dio utvrde. Zasiurno će ih biti i iz 13. i 14. stoljeća, budući da je Novi grad Žumberački, kako tvrde arheolozi, izgrađen sredinom 13. stoljeća, što je sasvim drukčija priča od one koja kruži po Žumberku. Prema toj drugoj, općeprihvaćenoj verziji, Novi grad Žumberak nastao je u 16. stoljeću nakon što je Stari grad Žumberak, još jedna utvrda udaljena nekoliko kilometara zračne linije od ove koja se sad istražuje, postao premalen za potrebe žumberačkih uskoka koji su tamo bili smješteni. Žumberački uskoci, profesionalni ratnici u službi Habsburgovaca, na taj planinski masiv naseljeni su u nekoliko navrata tijekom 1530-ih godina kako bi formirali obrambeni pojas prema Osmanskom Carstvu. U jednoj od prvih seoba, prema predaji, naseljeni su na područje Pečna i Grabra u jugoistočnom dijelu Žumberka, a samci su ušli u Stari grad Žumberak, iz kojeg su kasnije preseljeni u Novi grad. Međutim, prema Sekuliću, uskoci najvjerojatnije u prvim seobama nisu naseljeni u današnji Stari, već u Novi grad jer je u to vrijeme, 1530-ih, današnji Stari grad bio ruševina u posjedu Kartuzije Pleterje, muškog samostana duhovnoga reda kartuzijanaca u Dolenjskoj, pored Šentjerneja, koji je osnovao grof Herman II. Celjski 1403. godine.

Istovremeno, Novi grad Žumberak središte je žumberačkog vlastelinstva, čiju je vlasničku strukturu i posjede moguće pratiti sve do doseljenja uskoka.

– Krajem 13. stoljeća vlastelinstvo Žumberak goričko-tirolski grof i koruski vojvoda Majnhard IV., kao zemaljski gospodar Kranjske, darovao je knezovima Babončićima, s kojima je bio u bliskim vezama. Nakon njih vlastelinstvo je bilo u vlasništvu obitelji Žumberačkih sve do njihova izumiranja tijekom posljednjih godina 15. stoljeća. Nakon smrti Nikole Žumberačkog, kralj Maksimilijan I. Habsburški vlastelinstvo je 1501. godine prepustio ljubljanskom biskupu Ravberju pa 1505. godine Nikoli Semeniču, od čijih ga je nasljednika oko 1526. godine u zakup uzeo hrvatski plemić Ivan Kobasić podrijetlom iz okolice Bihaća – govori Sekulić. Upravo je Kobasić usko povezan s doseljnjem uskoka na Žumberačko gorje jer ih je upravo on tamo i naseljavao. Zbrku dodatno rade i danas uvriježeni nazivi Starog i Novog grada jer se time sugerira na to da je riječ o dvije vremenski razdvojene utvrde.

– Genezu i odnos dva nalazišta – danas Starog i Novog grada uvjetovala je politika u razdoblju nakon razvojačenja Vojne krajine što je izazvalo zbrku oko naziva i povijesnog razvoja – kaže Sekulić. Problem je nastao jer je Žumberačko gorje kroz povijest bilo pogranično područje između Kranjske (današnje Slovenije) i hrvatskih zemalja, bez obzira na to u kojoj državi se nalazili. Pa se tako ukidanjem Vojne krajine, čiji je Žumberak bio dio, postavilo pitanje granice i pripadnosti te nadležnosti nad Žumberkom, što dovodi do spora između austrijskog i ugarskog dijela monarhije, čak se oformila i komisija koja je u tome odlučivala. Tu se kao zagovornik pripojenja Žumberka Hr-

21190946

Dnevna

Hrvatska

PRIVATNA ARHIVA, Knjiga "Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši. Crkva sv. Nikole biskupa u Žumberku, konzervatorsko-restauratorski radovi"

Fotografija ostataka žumberačkog grada s početka 20. stoljeća na kojoj se vidi stanje utvrde: prikazuje polusrušeni zid staroga grada (desno). Pokretni nalazi pronađeni tijekom arheoloških istraživanja ovog ljeta: koštani gumb, željezne predice, šestar i novac iz 18. st. (lijevo)

U podnožju utvrde je i crkva sv. Nikole biskupa, koja čini jedinstvenu srednjovjekovnu cjelinu

DAVOR PUKLAVEC/PIXSELL

Arheološka ekipa tijekom istraživanja 2024.: Marko Babeli, Petar Sekulić (voditelj istraživanja), Elizabeta Skočibušić, Dominik Balaban i Marko Skuliber (slijeva nadesno)

vatskoj pri pripajanju Vojne krajine Banskog Hrvatskoj istaknuo Nikola Badovinac, Žumberčanin i političar, kasnije i gradonačelnik Zagreba.

– S jedne strane, austrijski, odnosno kranjski dio komisije imao je niz jasnih pisanih dokaza na temelju kojih su mogli dokazati svoje zahtjeve. Budući da je osnivanjem Vojne krajine Žumberak postao dio Hrvatske krajine, iako pod ingerencijom zapovjedništva u Grazu, postojalo je pravno uporište za hrvatske zahtjeve. No to očito nije bilo dovoljno pa je hrvatska komisija posegnula za kreativnom idejom, odnosno teorijom o postojanju dva Žumberka – kranjskog i hrvatskog. Kako bi potvrdili

svoju teoriju, počela su arheološka istraživanja na položaju Stari grad u Kekićima, za što je N. Badovinac tvrdio da su ostaci kranjskog žumberačkog grada.

Prema sačuvanoj dokumentaciji vidljivo je da su tijekom istraživanja čak pokušali sačuvane nacrt obrnuti u negativ kako bi se pronađeni ostaci poklapali sa sačuvanim nacrtima. Međutim, ta teorija, iz koje proizlazi da je današnji Stari grad napušten u 16. stoljeću, kada je izgrađen Novi grad, već je onda bila na klimavim nogama – govori Sekulić. Izbijanjem Prvog svjetskog rata i nastankom

nove države, Kraljevine SHS, koja je obuhvatila hrvatske i slovenske zemlje, spor je utonuo u zaborav, no priča o povijesnom razvoju preživjela je do početka 21. stoljeća, kada je zahvaljujući radu slovenske historiografije počelo "raspletavanje" ove složene povijesne priče. Prema novijim istraživanjima, riječ je o dva grada izgrađena tijekom istog razdoblja, vjerojatno sredinom 13. stoljeća, kako kaže Sekulić, koja su pripadala različitim vlastelinima, a koja su s vremenom počeli nazivati prema svojim gradovima – obitelji Sicherstein i Sicherberg. Riječ je obiteljima koje su navedene posjede na južnim obroncima Žumberka dobile

od svojih kranjskih gospodara te su međusobno rodbinski povezane. Za razliku od obitelji Sicherstein, koja je posjedovala današnji Stari grad i koja je izumrla krajem 14. stoljeća, genealogiju i posjede obitelji Sicherberg, odnosno Žumberačkih, kako kaže ovaj arheolog, moguće je pratiti do kraja 15. stoljeća.

U vrijeme kada su žumberačke utvrde građene, Žumberačko gorje predstavlja pogranično područje između Ugarskog Kraljevstva i Njemačkog Carstva. Između rijeke Save i Kupe, na južnim obroncima ovog masiva organizirane su dvije pogranične županije – Okička i Podgorska s ciljem zaštite zapadne granice Ugarskog Kraljevstva. S druge se strane jugoistočni pogranični dio Kranjske, koji se od druge polovine 12. stoljeća u sačuvanim vrelima pojavljuje kao Ugarska marka, sastojao od vlastelinstva snažnih crkvenih i svjetovnih gospodara Njemačkog Carstva. Upravo su oni tijekom druge polovine 12. stoljeća počeli kolonizaciju neprohodnog šumovitog gorskog pojasa južno od rijeke Krke izgrađnjom niza utvrda.

– Sredinom 13. stoljeća u sačuvanim se vrelima prvi put pojavljuje grad Sicherberg, odnosno Žumberak (današnji Novi grad Žumberački) kao središte posjede knezova Spanheima na južnim obroncima Žumberačkog gorja. Naime, u dignitariju isprave kojom je koruski grof i kranjski gospodar Ulrik III. Spanheim 1265. godine darovao posjede cistercijskoj opatiji u Konstanjevici na Krki, spominje se Engelber od Žumberka, za kojega se može pretpostaviti da je bio njegov kaštelan ili ministar – govori Sekulić i dodaje da je od tada do prelaska pod vojnu upravu u 16. stoljeću jasno moguće pratiti vlasničku kronologiju.

Upravo je žumberačko vlastelinstvo postalo jezgra kasnije uskočke kapetanije. Kako bi omogućili naseljavanje većeg broja uskoka, vojne vlasti otkupile su posjede kostanjevičke opatije i kartuzije Pleterje, kao i brojne manje privatne posjede razasute na južnoj strani Žumberačke gore. Time je današnji Novi grad Žumberački, kao zapovjedništvo uskoka naseljenih na Žumberku stekao svoj "mitološki" značaj u povijesti. U podnožju Novog grada Žumberačkog je i crkva sv. Nikole biskupa, koja zajedno s pilom čini jedinstvenu srednjovjekovnu kulturno-povijesnu cjelinu.

– O provedenim sveobuhvatnim konzervatorsko-restauratorskim radovima koji su još u tijeku, a ispreplitanjem interdisciplinarnih istraživanja pružili su uvid u povijesni razvoj i svakodnevicu Žumberčana kroz povijest, objavljena je 2017. godine i knjiga "Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši. Crkva sv. Nikole biskupa u Žumberku, konzervatorsko-restauratorski radovi" – govori Sekulić te dodaje da je crkva sv. Nikole biskupa vjerojatno izgrađena tijekom druge polovine 13. stoljeća kao župna crkva žumberačkog vlastelinstva knezova Spanheima, čime se smatra vjerojatno najstarijom crkvom žumberačkog kraja. Najstariji nepobitni spomen crkve sv. Nikole potječe iz 1349. godine, a župa je bila pod upravom Akvilejske patrijaršije, sve do 1789. otkad je ponovno u sastavu Zagrebačke biskupije.

– Postojanje isprepletene svjetovne i crkvene vlasti nad teritorijem je standardni, srednjovjekovni upravno-organizacijski sistem. U ovom slučaju uz utvrdu, odnosno sjedište vlastelinove svjetovne vlasti nalazi se i crkva, u ovome slučaju crkva sv. Nikole biskupa. Uz nju je usko povezana i filijalna crkva sv. Mihaela u Kalju, za koju je, zanimljivo, moguće pratiti patronat obje srednjovjekovne žumberačke plemenitaške obitelji i opatije u Konstanjevici. Takvi, iako skromni podaci sačuvani u povijesnim vrelima pružaju dobar uvid u proces formiranja i funkcioniranja srednjovjekovnog društva – govori Sekulić. Pritom dodaje da je dolaskom uskoka, osim sveo- ►►

Prikaz žumberačkog grada i crkve sv. Nikole biskupa na karti iz 1744. godine

►► buhvatne društvene, pravne i gospodarske promjene slike Žumberka, došlo i do one vjerske.

– Naime, doseljeni uskoci najvecim su dijelom pripadali istočnoj crkvi što je kasnije formalno uređeno organizacijom grkokatoličke vjerske organizacije na Žumberku. Iako o ranom suživotu dvije zajednice – starosjedilačkog katoličkog i novodoseljenog pravoslavnog stanovništva, nema puno sačuvanih podataka, moguće je potvrditi da su vjerske obrede obavljali zajedno u postojećim katoličkim crkvama, sve do vremena izgradnje prvih sakralnih objekata istočnog obreda početkom 17. stoljeća. Materijalnu potvrdu tome moguće je naći i u istraženom groblju oko crkve sv. Nikole biskupa, gdje je u razdoblju 16. stoljeća moguće razaznati sahranjivanje pripadnika obje populacije – govori Sekulić. Međutim, pita li se Žumberčane, oni će reći da prvi uskoci, kasnije grkokatolici, nikad nisu bili pravoslavne vjere, već da su njihovi preci oduvijek priznavali papu kao vrhovnog poglavara, kao i da su sa sobom u Žumberak, kako kažu, donijeli bizantsko-slavenski obred koji su prakticirali i u rimokatoličkim crkvama, poput one koja stoji ispod Novog grada Žumberačkog.

Na temelju trenutanih podataka moguće je pretpostaviti da se utvrda sastojala od palasa s kapelom te kule smještene na višem dijelu platoa i nižeg dvorišnog prostora s gospodarskim objektima, zaštićenog obrambenim zidom. Palas je, kaže Sekulić, sigurno bio dvokatni ili trokatni, a kula je, pretpostavlja se, imala tri ili četiri kata, ali to se tek treba utvrditi. Uz prostorije za smještaj vojnika i zapovjedništva, u ovom vojnom središtu kapetanije, kako govori usmena predaja, nalazio se i zatvor, staja te spremište za vojnu opremu, a pokraj se nalazila i kovačnica za izradu oružja. Sve te navode Sekulić smatra vjerojatnim jer je središte kapetanije moralo imati, objašnjava, sve mogućnosti potrebne za kontrolu nad vojskom i nekim područjem, uz tamnice, vjerojatno i pravnu službu i blagajnu. Osim tlocrta koji svjedoči i nekim građevinskim preinakama nakon potresa 1699. godine, koji je ošteti utvrdu, smjer prilikom istraživanja daje i najstariji sačuvani prikaz utvrde i crkve sv. Nikole biskupa koji potječe iz izvještaja carskog inženjera G. Pieronija iz 1639. godine. Krajnji cilj istraživanja je valorizacija nalazišta kao osnovnog preduvjeta za izradu prijedloga prezentacije ostataka žumberačke utvrde.

– Tijekom istraživačkih radova, uz zaštitu kulturne baštine kao primarni cilj, svakako treba imati na umu i prezentaciju ove iznimno značajne kulturno-povijesne cjeline kao jednu od okosnica turističkog potencijala prostora Žumberka i Zagrebačke županije. S obzirom na već prepoznate prirodne ljepote, promicanje značaja ovog jedinstvenog povijesnog mikroregionalnog primjera može i mora biti poticaj na oživljavanje ovog opustjelog dijela Hrvatske – govori Sekulić. Ovogodišnje radove koje provodi Hrvatski restauratorski zavod financira Ministarstvo kulture i medija RH te uz snažnu podršku nadležnog Konzervatorskog odjela u Zagrebu za područje Zagrebačke županije i Parka prirode “Žumberak – Samoborsko gorje”.